

СОЦІАЛЬНА СПРАВЕДЛИВІСТЬ ОПЛАТИ ПРАЦІ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ*

©2018 АНТОНЮК В. П., ЩЕТИНІНА Л. В., РУДАКОВА С. Г.

УДК 316.4:314.7

Антонюк В. П., Щетинина Л. В., Рудакова С. Г. Соціальна справедливість оплати праці внутрішньо переміщених осіб

Соціальна справедливість є суспільним феноменом. Суспільство, в якому не приділяється належна увага питанням досягнення соціальної справедливості, ніколи не зможе досягти бажаного розвитку. Цілком природно, що несправедливість призводить до конфліктів, небажання підкорюватися інституційним приписам, корупційних проявів, загальних песимістичних настроїв, політичної нестабільності, зниження трудової мотивації тощо. Вітчизняна історія «зіткнулася» зі збройним конфліктом на сході країни, через який 1,5 млн осіб змушені були переїхати на підконтрольну Україні територію. Зрозуміло, що ці процеси відбувалися зовсім не безболісно, з'явилися проблеми, пов'язані з: працевлаштуванням за фактом та її взагалі працевлаштуванням, дискримінацією, отриманням достатніх для задоволення житлових потреб заробітків, психологічним дискомфортом внутрішньо переміщених осіб (ВПО) тощо. Говорячи про досягнення соціальної справедливості щодо ВПО у сфері оплати праці, слід розглядати такі орієнтири: надання їм заробітку, який наближається до його розміру до переміщення, або відповідає середньому на території перебування, або дозволяє зберегти якість життя до переміщення за умови оплати оренди (купівлі) житла.

Ключові слова: соціальна справедливість, оплата праці, внутрішньо переміщені особи, гідна заробітна плата.

Табл.: 1. **Бібл.:** 9.

Антонюк Валентина Поликарповна – доктор економічних наук, професор, Інститут економіки промисловості НАН України (вул. Желябова, 2, Київ, 03057, Україна)

E-mail: antonukvp@gmail.com

Щетинина Людмила Валеріївна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри управління персоналом та економіки праці, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (просп. Перемоги, 54/1, Київ, 03057, Україна)

E-mail: sludval@ukr.net

Рудакова Світлана Григоріївна – кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри управління персоналом та економіки праці, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (просп. Перемоги, 54/1, Київ, 03057, Україна)

E-mail: svetlana.rudakova.home@gmail.com

УДК 316.4:314.7

UDC 316.4:314.7

Антонюк В. П., Щетинина Л. В., Рудакова С. Г. Социальная справедливость оплаты труда внутренне перемещенных лиц

Социальная справедливость является общественным феноменом. Общество, в котором не уделяется должное внимание вопросам достижения социальной справедливости, никогда не сможет достичь желаемого развития. Вполне естественно, что несправедливость приводит к конфликтам, нежеланию подчиняться институциональным предписаниям, коррупционным проявлениям, общим пессимистическим настроениям, политической нестабильности, снижению трудовой мотивации и т. п. Отечественная история «столкнулась» с вооруженным конфликтом на востоке страны, из-за которого 1,5 млн человек вынуждены были переехать на подконтрольную Украине территорию. Понятно, что эти процессы происходили вовсе не безболезненно, появились проблемы, связанные с: трудоустройством по специальности и вообще трудоустройством, дискриминацией, получением достаточных для удовлетворения жилищных потребностей заработков, психологическим дискомфортом внутренне перемещенных лиц (ВПЛ) и т. п. Говоря о достижении социальной справедливости в отношении ВПЛ в сфере оплаты труда, следует рассматривать такие ориентиры: предоставление им заработка, который приближается к его размеру до перемещения, или отвечает среднему уровню на территории пребывания, или позволяет сохранить качество жизни до перемещения при условии оплаты аренды (покупки) жилья.

Ключевые слова: социальная справедливость, оплата труда, внутренне перемещенные лица, достойная заработная плата.

Табл.: 1. **Библ.:** 9.

Антонюк Валентина Поликарповна – доктор экономических наук, профессор, Институт экономики промышленности НАН Украины (ул. Желябова, 2, Киев, 03057, Украина)

E-mail: antonukvp@gmail.com

Щетинина Людмила Валерьевна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры управления персоналом и экономики труда, Киевский национальный экономический университет им. В. Гетьмана (просп. Победы, 54/1, Киев, 03057, Украина)

E-mail: sludval@ukr.net

Рудакова Светлана Григорьевна – кандидат технических наук, доцент, доцент кафедры управления персоналом и экономики труда, Киевский национальный экономический университет им. В. Гетьмана (просп. Победы, 54/1, Киев, 03057, Украина)

E-mail: svetlana.rudakova.home@gmail.com

Antonyuk V. P., Shchetinina L. V., Rudakova S. G. The Social Equity as to Remuneration of Internally Displaced Persons

Social equity is a public phenomenon. A society that does not pay due attention to the issues of achievement of social equity will never be able to achieve the desired development. It is quite natural that injustice leads to conflicts, reluctance to obey institutional requirements, corruption manifestations, general pessimistic sentiments, political instability, reduction of labor motivation, etc. The domestic history «faced» with the armed conflict in the east of the country, in view of which 1,5 million people were forced to move to the territory controlled by Ukraine. It seems clear that these processes were not painless, there were problems related to: employment in the profession and employment in general, discrimination, obtaining sufficient to meet the housing needs of earnings, psychological discomfort of internally displaced persons (IDPs), etc. In terms of achieving social equity for IDPs in the field of remuneration, the following guidelines should be considered: provision of earnings, which is close to its size before the displacement, or meets the average level on the territory of the stay, or allows to keep the quality of life similar to that before becoming displaced, on condition of payment of rental (purchase) a housing.

Keywords: social equity, remuneration, internally displaced persons, decent wages.

Tbl.: 1. **Bibl.:** 9.

Antonyuk Valentina P. – D. Sc. (Economics), Professor, Institute of Industrial Economics of NAS of Ukraine (2 Zheliabova Str., Kyiv, 03057, Ukraine)

E-mail: antonukvp@gmail.com

Shchetinina Ludmila V. – PhD (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Personnel Management and Labour Economics, Kyiv National Economic University named after V. Hetman (54/1 Peremohy Ave., Kyiv, 03057, Ukraine)

E-mail: sludval@ukr.net

Rudakova Svetlana G. – PhD (Engineering), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Personnel Management and Labour Economics, Kyiv National Economic University named after V. Hetman (54/1 Peremohy Ave., Kyiv, 03057, Ukraine)

E-mail: svetlana.rudakova.home@gmail.com

* Стаття підготовлена в рамках наукового проекту «Досягнення соціальної справедливості щодо внутрішніх переселенців».

Чимало учених і практиків розглядають категорію «соціальна справедливість» як філософську категорію, позбавлену практичного сенсу. Однак, на думку авторів, це не так, і відсутність її вірного розуміння у вітчизняній теорії та практиці має та матиме цілий ряд негативних наслідків. Сьогодні існує безліч підходів до визначення цієї категорії, але слід відзначити їх затеоретизованість і далекість від практичної реалізації. Тому важливо, на нашу думку, обрати ті з них, що допоможуть вирішувати реальні проблеми досягнення соціальної справедливості в країні.

На сучасному етапі збройний конфлікт в Україні спричинив примусовий переїзд жителів сходу нашої держави, погіршення їхнього матеріального стану, а також необхідність пошуку роботи. У цьому випадку соціальна відповідальність має проявлятися через державний соціальний захист і допомогу внутрішньо переміщеним особам (ВПО), які через об'єктивні причини випадають із рівних конкурентних умов, нездатні забезпечити собі самі гідне життя в умовах ринкової економіки [1].

Проблематиці оплати праці присвячено цілий ряд праць вітчизняних науковців, серед яких: О. І. Амоша, Е. М. Лібанова, О. Ф. Новікова, В. П. Антонюк, Л. А. Шамілева, С. Вандіо, У. Я. Садова, О. Т. Риндзак, Н. І. Андрушишин, О. П. Канівець, А. Г. Новаш тощо. Однак недостатнім є опрацювання окремих аспектів досягнення соціальної справедливості щодо ВПО, зокрема їх оплати праці. Законодавчі ініціативи щодо забезпечення гідної заробітної плати ВПО є недостатніми як за обсягами, так і за змістом.

Отже, метою статті є оцінювання існуючих ініціатив з досягнення соціальної справедливості у сфері оплати праці ВПО, а також пропонування заходів, які надади б цим ініціативам комплексного характеру. Досягнення поставленої мети матиме не тільки соціальний ефект, але й економічну ефективність. Він полягатиме в обмеженні виїзду економічно активної частини ВПО на непідконтрольну Україні територію, а отже, перешкоджатиме втраті ВВП.

Великий тлумачний словник української мови [2] визначає три контексти вживання поняття «справедливість»: 1) властивість когось-небудь чи чого-небудь, що діє на підставі об'єктивних фактів, позбавлена упередженості; 2) об'єктивне, неупереджене ставлення до когось-небудь чи чого-небудь; 3) людські стосунки, дії, вчинки, які відповідають морально-етичним і правовим нормам. Подібні тлумачення соціальної справедливості означають *зниження суб'єктивізму в оцінках інших людей та відносинах між ними, а також дотримання стандартів поведінки, прийнятих у певному суспільстві*. Практичним прикладом використання цього тлумачення соціальної справедливості є спростування стереотипів щодо ВПО, яких іноді розглядають як зрадників та лівівців.

Практичну цінність мають *об'єктивний і суб'єктивний аспекти* категорії «соціальна справедли-

вість». Це дозволить імплементувати в суспільне життя атмосферу соціальної справедливості та отримати зиски гармонічного розвитку суспільства.

Об'єктивний аспект соціальної справедливості полягає у зіставленні теоретичної моделі «соціальної держави», яка панує в суспільній правосвідомості даного історичного етапу розвитку суспільства, з об'єктивно існуючою системою суспільних відносин [3]. Справедливість із *суб'єктивної точки зору* можна визначити як міру реалізації ціннісно детермінованих очікувань суб'єктів щодо їхнього статусу, доступу до суспільних ресурсів, праці, доходів та інших суттєвих умов їх життєдіяльності [4]. Тобто, як приклад, ВПО, які досягли своїми зусиллями певної якості життя на території, з якої відбулося переміщення, бажають на новому місці відновити її. І в цьому, на їхню думку, їм має допомагати держава, яка є правовою та соціальною. Якщо цього не відбудеться, будуть посилюватися негативні настрої щодо неефективності соціальної політики, люди будуть повертатися на непідконтрольну Україні територію, а держава втрачатиме продуктивну, економічно активну частину населення. Досягнення соціальної справедливості в суспільстві вимагає якомога більшої міри збігання об'єктивного та суб'єктивного аспектів соціальної справедливості, як наслідок, формується атмосфера внутрішньої довіри до держави. Як приклад і підтвердження подібних процесів можна навести «Революцію Гідності» в Україні, коли суб'єктивні очікування зовсім розійшлися із соціальною реальністю, між людьми спостерігалася висока узгодженість у планах майбутнього розвитку країни, а запропонована новою владою модель соціальної держави відповідала їм (очікуванням).

У 2014 р. вітчизняна історія «зіткнулася» зі збройним конфліктом на сході країни, через який 1,5 млн осіб змушені були іммігрувати на підконтрольну Україні територію. Зрозуміло, що ці процеси відбувалися зовсім не «безболісно», з'явилися такі проблеми, як: працевлаштування за фахом та й взагалі працевлаштування, дискримінація, отримання достатніх для задоволення житлових потреб заробітків, психологічний дискомфорт ВПО тощо. Причиною збройного конфлікту на сході України є зовнішня агресія Росії, яка має по відношенню до ВПО об'єктивний характер. А отже, для відновлення справедливості за критерієм необхідності має бути втручання держави.

На нашу думку, сьогодні державна підтримка, у тому числі фінансова, не відповідає масштабам існуючих проблем ВПО. Несправедливою є також ситуація, коли в міру віддалення за часом від початку збройного конфлікту зменшуються кількість науково-практичних публікацій, увага громадськості та урядових структур, «пик» яких припадав на 2016 р.

Говорячи про досягнення соціальної справедливості щодо ВПО у сфері оплати праці, слід розглядати

такі орієнтири: надання їм заробітку, який має або наближається до його розміру до переміщення, або відповідати середньому на території перебування, або дозволяти зберегти якість життя до переміщення за умови оплати оренди (купівлі) житла.

З результатами опитування МОМ [5], найважливішим джерелом доходу ВПО є державна допомога та заробітна плата (59% і 56%, відповідно). Спостерігається позитивна тенденція збільшення частки заробітної плати як основного джерела доходу – 56% у березні 2017 р. проти 46% у вересні 2016 р. Зважаючи на розмір державної допомоги, слід визнати, що майже половина ВПО перебувають у стані незайнятості або значними є їх випадкові заробітки. Хоча частка випадкових заробітків зменшилася з 19% у вересні 2016 р. до 15% у березні 2017 р.

Опитування виявило тенденцію, що частка ВПО, які називають заробітну плату основним джерелом доходу, збільшується в міру віддалення від лінії розмежування. Така ситуація пояснюється відношенням ВПО до їх поточного стану – в міру віддалення ВПО від попереднього місця проживання вони серйозніше та кардинальніше його сприймають, розраховуючи надовго чи назавжди залишитися на теперішньому місці проживання. Більшість ВПО відзначають, що планують повернутися після завершення конфлікту (39%); 17% відзначають, що, можливо, повернуться в майбутньому, 26% респондентів висловили намір не повертатися.

Середній дохід однієї ВПО (на місяць) становить 1 991 грн. Це є зростанням на 40% протягом одного року, а саме – рівень доходів збільшився з 1 420 грн у березні – червні 2016 р. до 1 768 грн у вересні 2016 р. і до 1 991 грн у березні 2017 р. ВПО в першій зоні (Донецька та Луганська області), а також у четвертій зоні (Чернігівська, Київська, Житомирська, Вінницька, Одеська) повідомили, що мають вищий середній дохід на одну особу, ніж ВПО в інших зонах.

Якщо оцінювати гідність розміру заробітку ВПО, то він нижче мінімальної заробітної плати і значно нижче за середні значення заробітної плати за регіонами (табл. 1). Слід також враховувати, що середня заробітна плата в регіонах більшою мірою визначається заробітною платою постійного населення в регіоні, яке як правило, має власне житло. У випадку з економічно активною частиною ВПО їх заробітна плата має «покривати» вагомі витрати на житло, але, як бачимо, середній дохід не виконує цієї функції. У табл. 1 наведено мінімальну вартість оренди квартири за регіонами. Тому цілком закономірно, що найбільш проблемними для ВПО є саме питання, пов'язані з житлом (70%), зокрема: житловими умовами (27%), оплатою орендованого житла (23%) та оплатою послуг ЖКГ (20%).

Слід зазначити, що заробіток, який «вирішує» житлові питання, був визнаний найважливішою пе-

редумовою інтеграції ВПО в містах (65–77%), тоді як у сільській місцевості важливішою було названо його регулярність (62%). Така ситуація пояснюється більшою доступністю житла в сільській місцевості, але, водночас, там погіршуються можливості працевлаштування з постійною зайнятістю.

Таблиця 1

Середньомісячна заробітна плата у 2017 р. та орендна плата за житло за регіонами

Регіон/область	Нарахована штатному працівникові заробітна плата, грн	Орендна плата за житло (за інформацією сайту https://dom.ria.com)
Україна	7104	–
Вінницька	6121	5000
Волинська	5849	3500
Дніпропетровська	6939	5000
Донецька	7764	–
Житомирська	5836	2500
Закарпатська	6335	3000
Запорізька	6863	3500
Івано-Франківська	6074	3000
Київська	7188	9000
Кіровоградська	5792	3000
Луганська	5862	–
Львівська	6391	7000
Миколаївська	6709	4000
Одеська	6542	6000
Полтавська	6551	3000
Рівненська	6013	4000
Сумська	5946	2500
Тернопільська	5554	4500
Харківська	6244	5000
Херсонська	5842	4000
Хмельницька	5938	3500
Черкаська	6042	3500
Чернівецька	5621	3000
Чернігівська	5636	3000
м. Київ	11135	9000

Джерело: складено за [6; 7].

Більшість ВПО платять за житло; 66% проживають в орендованому житлі, зокрема в орендованих квартирах (43%), орендованих будинках (16%), орендованих кімнатах у квартирах (7%). Значна частина ВПО (22%) живе в родичів або приймаючих сімей. Лише 1% ВПО проживають у власному житлі на території, контрольованій Україною (ТКУ).

Високі платежі за проживання значною мірою впливають на загальний рівень добробуту ВПО. Навіть за умови працевлаштованості, оренда житла вважається серйозною проблемою для сімей ВПО, а придбання власного житла – неможливим. За даними моніторингу МОМ, загальний рівень статків більшості ВПО залишається низьким – лише 45% ВПО можуть купувати тільки продукти харчування за власний кошт, змушені скорочувати видатки на їжу (23%), вистачає на їжу та основні потреби (29%). Проте спостерігається позитивна тенденція: частка найбільш уразливих домогосподарств, змушених обмежити видатки навіть на харчування, зменшилася з 38% у березні – червні 2016 р. до 23% у квітні 2017 р.

Проблеми з житлом (47%) та висока орендна плата за житло (32%) були названі основними причинами переселення з попереднього місця проживання. Викликає занепокоєння той факт, що переселення економічно активної частини ВПО можливе на непідконтрольну територію, де немає потреби орендувати чи купувати житло. Позитивним є те, що частка респондентів, які виїхали з метою ознайомлення з можливостями повернення, знизилася до 6% у порівнянні з 11% у вересні 2016 р.

Водночас 8% респондентів були визначені як ВПО, які повернулися та проживають на території, неконтрольованій Україною (ТНКУ). Особи, що повернулися – учасники фокус-груп – повідомили, що вони не змогли досягти якості життя, яку вони мали до початку конфлікту; грошей вистачає лише на задоволення основних потреб. Приблизно 78% респондентів на ТНКУ зазначають, що найважливішою причиною їхнього повернення було володіння приватною власністю на ТНКУ та відсутність необхідності платити за оренду. 94% відсотки осіб, що повернулися, проживають у власних квартирах або будинках; решта 6% повідомили, що не проживають у власних будинках через пошкодження або руйнування.

Майже половина осіб, що повернулися (49%), заявила про задоволеність своїм рішенням повернутися. Основна причина задоволеності респондентів полягає в тому, що вони повернулися «додому» (психологічний фактор) і не повинні платити за житло (економічний фактор). Незадоволеність головним чином пов'язана з відсутністю безпеки та фінансовими проблемами.

Частка заробітної плати в сукупних доходах відрізняється на підконтрольній Україні території та на непідконтрольній їй території – відповідно 56 і 22%. Це є свідченням того, що переїжджає переважно не економічно активне населення або люди, які не змогли знайти робоче місце із зарплатою, достатньою для покриття витрат на житло. Саме остання категорія ВПО є втраченою для України, яка недоотримає частку ВВП, податкові надходження та не поверне вже витрачену на ВПО допомогу.

Отже, досягнення соціальної справедливості щодо ВПО у сфері оплати праці передбачає їх працевлаштування з конкурентною заробітною платою, яка дозволить, як мінімум, повноцінно харчуватися та вирішувати житлові питання (оренда житла, оплата комунальних витрат, гідні умови проживання, купівля житла та виплата кредитів за житло тощо). Середній дохід ВПО, як зазначено раніше, не дає змоги більшості ВПО це зробити. Тому вкрай необхідна державна підтримка. За результатами опитування підтримки в житлових питаннях потребують 84% ВПО.

Змусити роботодавців виплачувати заробітну плату в розмірах, які вирішуватимуть житлові потреби ВПО, – неможливо. Також у державному бюджеті відсутні кошти для вирішення житлових проблем для 1,5 млн ВПО. Тому на державному рівні необхідно визначити «пускові» елементи механізму забезпечення гідної оплати праці ВПО на засадах соціальної відповідальності, які будуть, по-перше, стимулювати роботодавців працевлаштовувати ВПО та сплачувати їм гідну заробітну плату, по-друге, забезпечувати фінансування державної житлової політики для ВПО.

Для вирішення першого завдання необхідно, на нашу думку, включити внутрішньо переміщених осіб до переліку осіб, які мають додаткові гарантії у сприянні працевлаштування (ст. 14 Закону України «Про зайнятність населення» [8]), що зменшить дискримінаційні прояви роботодавців щодо ВПО. Також роботодавці отримають можливість зекономити на ЄСВ протягом одного року, якщо працевлаштують ВПО як мінімум на два роки (ст. 26 Закону України «Про зайнятність населення»).

Збільшити розмір заробітної плати для ВПО дасть можливість використання правової норми ст. 24 Закону України «Про зайнятність населення», в якій визначено компенсацію роботодавцеві 50% ЄСВ протягом року, якщо він працевлаштовує осіб на нові робочі місця із заробітною платою не менше трьох мінімальних заробітних плат. Для посилення дієвості цієї норми, на нашу думку, можна передбачити компенсацію роботодавцеві в розмірі 100 ЄСВ.

Вирішити друге завдання – фінансування житла для ВПО – можна за рахунок коштів міжнародних організацій та партнерів. Подібний досвід є у м. Мелітополь Запорізької області, де за кошти гранту Уряду Німеччини, наданого через Німецький банк KfW, відкрито вже третій соціальний гуртожиток. Відновлення будівель було здійснено із застосуванням сучасних енергозберігаючих технологій. Усього до середини 2019 р. Український фонд соціальних інвестицій планує облаштувати 17 житлових об'єктів (гуртожитки та соціальні квартири) для внутрішньо переміщених осіб. Це дасть змогу забезпечити житлом близько 800 переселенців у Запорізькій, Харківській, Дніпропетровській областях та м. Львів [9].

Ще одним варіантом збільшення фінансових потоків для вирішення житлових проблем ВПО є розширення ЄСВ на внесок до Фонду соціального житла для ВПО в розмірі до 1%. Доступ до коштів Фонду має бути чітко регламентований, зокрема встановлено пріоритети в отриманні житла, забезпечено прозорість процедури його отримання та відкритість існуючої черги.

ВИСНОВКИ

Отже, на нашу думку, дотримання соціальної відповідальності щодо оплати праці ВПО потребує дієвих і адекватних сучасному стану механізмів. Тобто необхідно, щоб заробітна плата забезпечувала гідну якість життя ВПО на непідконтрольній Україні території, «покривала» житлові потреби ВПО, а також не містила дискримінаційної складової. ■

ЛІТЕРАТУРА

- 1. Грабовський С.** Соціальна справедливість: вона справді є і за неї варто боротися. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/24905870.html>
- 2. Кирій С. Л.** Реалізація принципу справедливості на державній службі України. URL: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/conf/2016-5/doc/1/08.pdf>
- 3. Мурза О. В.** Соціальна справедливість як визначальна засада правових пільг. *Право і безпека*. 2012. № 3. С. 41–45.
- 4. Яценко Л. Д., Коломієць О. О.** Суперечливість економічної ефективності і соціальної справедливості та шляхи забезпечення їх компліментарності. URL: http://ief.org.ua/wp-content/uploads/2017/01/Суперечливість-ек_еф-і-соц_справедливості.pdf
- 5.** Звіт щоквартального дослідження МОМ «Національна система моніторингу ситуації з внутрішньо переміщеними особами в Україні» URL: <https://www.msp.gov.ua/news/15437.html>
- 6.** Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
- 7.** Сайт нерухомості. URL: <https://dom.ria.com>
- 8.** Закон України «Про зайнятість населення» № 5067-VI від 05.07.2012. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/5067-17>
- 9.** У м. Мелітополь відкрито третій соціальний гуртожиток для внутрішньо переміщених осіб. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/15483.html>

REFERENCES

- Hrabovskyi, S. "Sotsialna spravedlyvist: vona spravdi ye i za nei varto borotysia" [Social justice: it really is and it is worth fighting for it]. <https://www.radiosvoboda.org/a/24905870.html>
- Kyrii, S. L. "Realizatsiia pryntsyphu spravedlyvosti na derzhavnii sluzhbi Ukrainy" [Realization of the principle of justice in the civil service of Ukraine]. <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/conf/2016-5/doc/1/08.pdf>
- [Legal Act of Ukraine] (2012). <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/5067-17>
- Murza, O. V. "Sotsialna spravedlyvist yak vyznachalna zasada pravovykh pilh" [Social justice as a defining element of legal privileges]. *Pravo i bezpeka*, no. 3 (2012): 41-45.
- Ofitsiyni sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy. <http://www.ukrstat.gov.ua/>
- Sait nerukhomosti. <https://dom.ria.com>
- "U m. Melitopol vidkryto tretii sotsialnyi hurtozhytok dlia vnutrishnyo peremishchenykh osib" [A third social dormitory for internally displaced persons was opened in Melitopol]. <https://www.msp.gov.ua/news/15483.html>
- Yatsenko, L. D., and Kolomiets, O. O. "Superechlyvist ekonomichnoi efektyvnosti i sotsialnoi spravedlyvosti ta shliakhy zabezpechennia yikh komplimentarnosti" [Conformity of economic efficiency and social justice and ways to ensure their complementarity]. http://ief.org.ua/wp-content/uploads/2017/01/Суперечливість-ек_еф-і-соц_справедливості.pdf
- "Zvit shchokvartalnoho doslidzhennia MOM «Natsionalna systema monitorynhu sytuatsii z vnutrishnyo peremishchenymy osobamy v Ukraini»" [IOM Quarterly Report "National System for Monitoring the Situation with Internally Displaced Persons in Ukraine"]. <https://www.msp.gov.ua/news/15437.html>